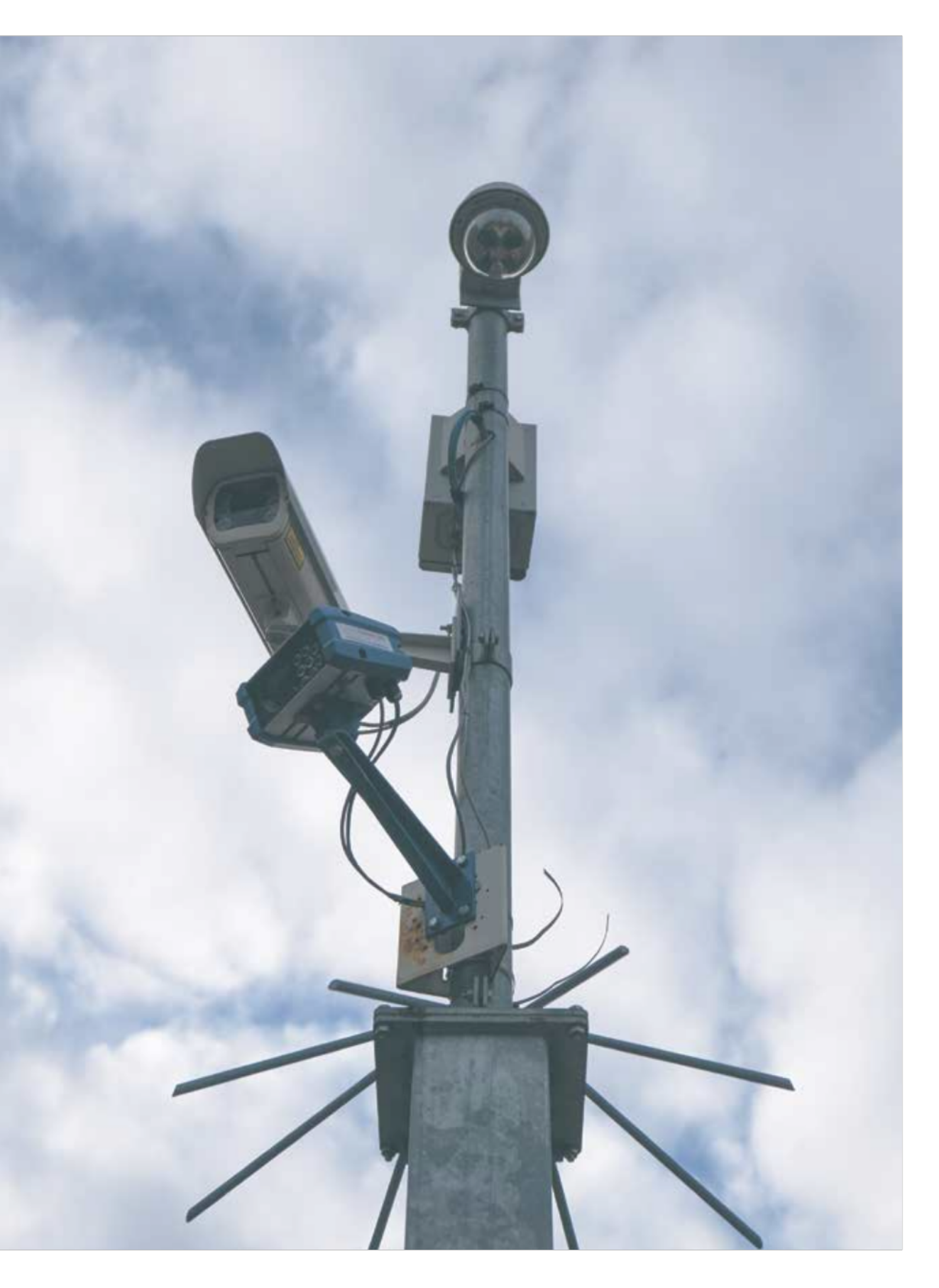

Interview met Marc Schuilenburg

Iedereen moet kunnen meepraten over AI

De vanzelfsprekende inzet van technologie bij preventie zet publieke waarden als non-discriminatie en privacy onder druk. Marc Schuilenburg, hoogleraar digitale surveillance, doet een pleidooi voor ethiektafels, aan de voorkant van het traject. Daaraan moeten ook minderheden deelnemen.

Door Arie Kok

Marc Schuilenburg is Rotterdammer, jurist en filosoof. Voor zijn promotie deed hij onderzoek naar de manier waarop de samenleving zich steeds meer ordent rond de notie van veiligheid. Zijn verhaal over preventie begint hij graag bij het begin. 'In mijn proefschrift beschrijf ik hoe preventiedenken begon aan het begin van de negentiende eeuw, rond het denken over het bestrijden van epidemieën. De grote ziektes toen waren: lepra, de pest en de pokken. Hoe konden die worden voorkomen, en wat waren de onderlinge verschillen?'

Waarom juist toen? | 'Dat heeft alles met de Verlichting te maken, de rationalisering, en het ontstaan van de moderne staat. De nationale staat gaat breed informatie verzamelen om het grondgebied beter te kunnen besturen. Surveillance wordt zo een onderdeel van de staat, net als het militaire apparaat. In die tijd wordt ook voor het eerst systematisch over het voorkomen van risico's gesproken. Ons woord risico komt van *risicare*, wat 'durven' betekent. Ziektes en ander onheil worden in die tijd steeds meer gezien als het gevolg van menselijke keuzes. Daarvoor dacht men veel meer in termen van straf van God, een religieus model. De eerste lepra-epidemie maakte in Europa tientallen miljoenen slachtoffers. De priesters stelden de diagnose. Uiteindelijk besloot men de leprozen uit de maatschappij te verbannen. Op Koppermaandag, de eerste maandag na Driekoningen, mochten ze even de stad in, de inwoners moesten worden gewaarschuwd met rinkelende belletjes en ratelaars op hun kleding. Dat religieuze model verandert met de bestrijding van de pokken, in de achttiende eeuw. Dan gaat men vaccineren, en ontstaat het adagium: voorkomen is beter dan genezen. Het religieuze model maakt plaats voor een medisch model. De interventie richt zich daarbij op de gehele bevolking en niet alleen op de zieken. Dat is het eerste moment waarop er op een structurele manier over preventie wordt nagedacht. Men gaat namelijk vooraf inenten, dat doet de staat, die ook campagnes opzet om mensen te waarschuwen voor de pokken, en onhygiënische plekken in de stad gaat lokaliseren. Er ontstaat zo een netwerk van surveillance, niets anders dan het verzamelen van informatie, over het grondgebied van de staat en de bewoners. En met succes, sinds 1980 wordt pokken niet meer gezien als epidemische ziekte. De priester wordt de staat, wat als straf van God werd gezien wordt rationaliseerbaar, verbannen wordt

PERSONALIA

Prof. dr. mr. Marc Schuilenburg (1971) is hoogleraar digitale surveillance bij de afdeling criminologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Ooit studeerde hij hier rechten en filosofie. Hij werkte zes jaar bij het Openbaar Ministerie en was als universitair docent aan de Vrije Universiteit in Amsterdam verbonden. Vanuit zijn specialisatie vervult hij verschillende adviesrollen in het veiligheidsdomein. Schuilenburg schrijft met enige regelmaat een publieksboek, zoals: *Hysterie, een cultuurdiagnose* (2021). Onlangs verscheen: *Making Surveillance Public: Why You Should Be More Woke About AI and Algorithms*.

voorkomen. Vanuit de gezondheidszorg wordt dit denken vervolgens voortgezet in andere domeinen, en verspreidt het zich als het ware door de samenleving. Pas rond 1985, anderhalve eeuw later, dringt het door in het veiligheidsdomein, met name in de bestrijding van criminaliteit.’

Waarom pas zo laat, en waarom dán?

‘Er was een empirische noodzaak, zoals die er bij de pokken ook was. Voor 1985 was er eigenlijk heel weinig criminaliteit. Tussen 1975 en 1983 verdubbelde het aantal geregistreerde misdrijven en kwam het boven de 1 miljoen. Daarmee ontstaat de noodzaak zich intensiever bezig te houden met de aanpak van criminaliteit. Die ontwikkelt zich van reactief naar proactief. Tegelijk zie je het politieke discours veranderen. Met de stijging van criminaliteit neemt ook het onveiligheidsgevoel toe, er ontstaat een cultuur van angst. Beleid wordt meer gevoerd op het kompas van het gevoel. Het politieke vertoog komt in het teken te staan van het voorkomen van risico’s en van symbolische maatregelen waarvan men niet weet of ze effect hebben. Er moet een statement gemaakt worden, ferme taal wordt gesproken, waarin ‘bestrijden’ het adagium wordt. Na 2001 zien we een daling van het aantal delicten, maar die gaat gek genoeg niet gepaard met minder of andere veiligheidsmaatregelen.’

In hoeverre had die nadruk op preventie ook te maken met de noodzaak tot bezuinigen? | ‘Dat is een ander element in die tijd. Het idee

ontstaat dat de politie het niet meer in haar eentje kan. Het maatschappelijk middenveld wordt gemobiliseerd en moet zich ook bezighouden met de preventie van criminaliteit: op scholen, bij woningbouw, en ook in het bedrijfsleven. Alarmen in auto’s, betere sloten op de deur, in het onderwijs kan veel spijbelen wijzen op potentieel crimineel gedrag.’

Heeft dit ook te maken met de individualisering van de samenleving, dat we minder elkaars ogen en oren zijn?

‘Ja, ontwikkelingen als globalisering en het teloorgaan van het oergevoel van “thuis-zijn” hebben ook zeker op onze percepties van angst invloed gehad. Veiligheid is een magneet, alles trekt erop aan. Dat onveiligheidsgevoelens in een samenleving stijgen, heeft niet alleen te maken met criminaliteit, maar ook met onzichtbare virussen (corona), asielstromen, klimaatverandering en zo verder. Als op een magneet klonteren al die gevoelens samen op het woordje veiligheid. Dat maak het heel lastig om nog heel scherp te onderscheiden, causaliteit wordt dan bijvoorbeeld een ingewikkeld onderwerp.’

Dat er nu overal camera’s hangen, en slimme deurbellen filmpjes maken, doet toch ook iets met ons verantwoordelijkheidsgevoel? We hoeven zelf niet meer op te letten.

‘Het preventiedenken heeft geleid tot een uitbesteden van je eigen verantwoordelijkheid. Dat zie je ook aan de opkomst van het verzekeringswezen, eind

“Vroeger moest er eerst een strafrechtelijke verdenking zijn voordat er surveillance gedaan werd. Maar nu alles data produceert, ontstaat verdenking uit de surveillance. De klassieke logica draait zich dus om.”

achttiende eeuw. Een van de meest kapitaalkrachtige sectoren ter wereld, gebaseerd op het idee dat je van tevoren tegen alles ingedekt bent. Tegelijk heeft preventie zich geïnternaliseerd in ons eigen handelen. Zo zie je dat vanaf de jaren negentig burgers actief bezig gaan met het terugdringen van risico's. Ons handelen past zich aan bij de ontwikkelingen in de samenleving. Burgers hangen zelf camera's op. We zouden nu een donker steegje eerder

vermijden dan honderd jaar geleden, terwijl het waarschijnlijk nu veiliger is dan toen.'

Inmiddels heeft de technologie zich enorm ontwikkeld. Wat zijn de effecten op het preventiedenken?

'Die technologische ontwikkeling heeft zo'n vlucht genomen dat het denken in termen van preventie een technologische component gaat krijgen, wat recent met

AI nog verder wordt versterkt. Denk aan: biometrische gezichtsherkenning en aan predictive policing, instrumenten die voorspellen of iemand crimineel gedrag zal gaan vertonen. Je hebt ProKid+ gehad. Daarmee kon worden voorspeld of jongeren tussen 12 en 18 jaar een geweldsdelict zouden gaan plegen. Op basis van dat algoritme werden kinderen en jongeren op de Top400-lijst geplaatst, waarbij 400 jonge personen intensieve begeleiding krijgen van de gemeente, politie, GGD en jeugdbescherming. Het onderscheid tussen preventie en repressie is dan nog heel moeilijk te maken. Je zou beter kunnen spreken van prepressie. Als je vroegtijdig gesignaleerd wordt als potentieel crimineel, gaan er al allerlei repressieve maatregelen gelden. De jeugdzorg gaat zich met je bezighouden, de politie houdt je extra in de gaten. Veel instrumenten die preventief bedoeld zijn, hebben een repressief element in zich.'

In hoeverre werkt het? Als je eenmaal in zo'n profiel zit, kom je er dan nog wel uit? | 'Daar kom je vaak nooit meer uit. Opvallend is hoe weinig empirisch onderzoek er is gedaan of dit soort verregerende instrumenten ook werken. Vaak zijn ze ingevoerd op het kompas van het gevoel, met een heilig geloof in technologie en de belofte van AI. Alsof technologie de oplossing is voor elk probleem. Bij predictive policing is dat overigens wel onderzocht. Het merendeel van het onderzoek wijst uit dat de causaliteit nauwelijks aan te tonen is, dus dat de criminaliteit niet hierdoor afneemt. Toch blijft de overheid dit soort instrumenten gebruiken, ook in Nederland.'

Waarom is dat zo? Welk mechanisme zit erachter? | 'Veel van die instrumenten worden ingevoerd vanwege wat ik 'stuwende publieke waarden' noem: veiligheid en efficiëntie. Als wordt gezegd: dit leidt tot een veiliger omgeving, of tot minder kosten, dan is er vrijwel geen discussie meer. Die stuwende waarden zijn dominant in onze samenleving. Begrijpelijk, een overheid die niet efficiënt werkt doet het niet goed. Maar, er zijn ook andere, verankerde, publieke waarden: non-discriminatie en privacy. En ten slotte procedurele publieke waarden: transparantie en accountability. Je moet ook uit kunnen leggen hoe het algoritme in elkaar zit. En welke datasets er worden gebruikt. Je ziet de laatste tien jaar dat de verankerde en procedurele waarden het onderspit delven bij de stuwende. Terwijl er nauwelijks onderzoek is of er qua veiligheid en efficiëntie wel voldoende resultaat wordt behaald. Als in het politieke debat wordt gehamerd op veiligheid en efficiëntie, worden ideologische keuzes vermomd als technologische processen, als innovatie. Dat is een woord dat altijd werkt. We moeten innoveren, natuurlijk, wie wil dat nou niet? Als dit wordt gevoegd bij het preventiedenken, dan neemt ook de inzet van de nieuwste technologische snufjes verder toe.'

Waarvoor het menselijke eruit verdwijnt... | 'Ja, de vraag is: hoe houd je de mens nog eindverantwoordelijk voor een beslissing. Dat is waanzinnig moeilijk. Een algoritme disciplineert namelijk, dat is iets wat vaak onderschat wordt. Je kan de uitkomst van een

algoritme wel negeren, maar stel dat het er toe leidt dat een tbs'er tijdens zijn verlof een meisje verkracht, dan laat je dat de tweede keer wel uit je hoofd. Overigens moet ik zeggen dat er bij de politie op dit moment steeds minder nadruk wordt gelegd op het voorspellen en voorkomen van criminaliteit. Dat zal ik uitleggen. Je hebt drie soorten algoritmes: algoritmes die vooruitkijken, algoritmes die real-time meekijken, en ten slotte algoritmes die naar het verleden kijken. De meeste mensen hebben een smartphone, sommigen een Apple Watch of FitBit, er zit intelligentie in auto's, koelkasten, wasdrogers, deurbellen en andere slimme apparaten. Die produceren allemaal data die geanalyseerd kan worden. De politie zit daardoor in een geheel nieuwe situatie.

In de klassieke zin moest er eerst een strafrechtelijke verdenking zijn voordat er surveillance gedaan werd, het volgen van een persoon bijvoorbeeld of het openmaken van zijn brieven. Maar nu alles data produceert, ontstaat verdenking uit de surveillance. De klassieke logica draait zich dus om. Op basis van grote databestanden, die ook van particuliere partijen komen, wordt nu vastgesteld of je iemand van iets kunt verdenken.'

Veel data wordt verzameld door particuliere bedrijven. Dat lijkt me problematisch. | 'Voor deurbellen geldt in Nederland dat de politie de beelden kan vorderen als zij denkt dat de beelden helpen bij de opsporing van de daders. In een Tesla zitten ook camera's aan de buitenkant, die mogelijke dieven of inbrekers detecteren. De publieke

waarden non-discriminatie en accountability kunnen een groot probleem worden als al die data in handen is van particuliere partijen, vooral omdat zij terughoudend zijn in het inzicht geven in de broncode, in wat er precies in die software gebeurt en hoe die algoritmes werken.'

Ook in het toeslagenschandaal bleek er sprake van discriminatie. Is dat een extra risico bij AI en big data? | 'ICT'ers die de algoritmes ontwikkelen en de datasets samenstellen zijn overwegend man (84 procent) van het profiel: wit, heteroseksueel en gestudeerd in Delft. Dat noem ik de 'coding elite'. Representativiteit is dan een probleem, wat de uitkomsten kan beïnvloeden. In mijn boek Making Surveillance Public pleit ik ervoor dat alle publieke waarden afgewogen worden bij het nemen van technologische beslissingen, al aan de voorkant van het traject. We zullen daarbij ook een breder publiek moeten betrekken. Dat kan door ethiektafels te organiseren, zoals de politie nu doet, waaraan ook silent voices van minderheden of slachtoffers kunnen aanschuiven. Dat zou zelfs zover kunnen gaan dat ook de natuur als belanghebbende meepraat. Op dit moment is al bijna zes procent van alle CO₂-uitstoot afkomstig van datacenters en het trainen van zelflerende algoritmes. AI brengt dus ook een enorme milieubelasting met zich mee. Daar staan we nauwelijks bij stil.'